

Zarząd Województwa Kujawsko-Pomorskiego

**PROJEKT PROGRAMU
ODBUDOWY POPULACJI ZWIERZYNY DROBNEJ
W WOJEWÓDZTWIE KUJAWSKO-POMORSKIM**

Toruń 2009

SPIS TREŚCI

I. WSTĘP	3
II. PODSTAWY PRAWNE <i>PROGRAMU ODBUDOWY POPULACJI ZWIERZYNY DROBNEJ W WOJEWÓDZTWIE KUJAWSKO-POMORSKIM</i>	4
III. DIAGNOZA SYTUACJI ZWIERZYNY DROBNEJ W WOJEWÓDZTWIE KUJAWSKO-POMORSKIM	5
1. Zając	5
2. Kuropatwa	6
3. Bażant	7
4. Dzikie królik	8
IV. CEL GŁÓWNY I CELE SZCZEGÓŁOWE	9
V. KIERUNKOWE DZIAŁANIA <i>PROGRAMU</i>	9
Restytucja gatunków zwierzyny drobnej	9
Redukcja liczebności drapieżników	11
Rozwój bazy hodowlanej dla zwierzyny drobnej	12
Edukacja ekologiczna	12
VI. PLAN FINANSOWY	13
VII. ZARZĄDZANIE <i>PROGRAMEM</i> I SYSTEM REALIZACJI	17
Procedura zarządzania	17
Kryteria dostępu	17
Procedura wnioskowania	18
Monitoring i ocena realizacji celów <i>Programu</i>	19

I. WSTĘP

Nasilające się zmiany środowiskowe spowodowane działalnością człowieka doprowadziły do znacznego rozregulowania skomplikowanych zależności pomiędzy poszczególnymi elementami przyrody. Podstawowe fizjocenozy i ekosystemy w naszym kraju w wielu przypadkach są jednostkami ekologicznymi mało już spójnymi i bardzo labilnymi w swym funkcjonowaniu. Działalność ludzka polegająca na wyłącznym eksploatowaniu dóbr przyrody jest obecnie zupełnie niedopuszczalna. Z kolei działania zmierzające do zachowania bogatej różnorodności przyrody nie mogą polegać jedynie na jej biernej ochronie. Konieczne stało się sterowanie ożywioną częścią przyrody, w tym również populacjami zwierząt łownych. Część z nich zaliczana do zwierzyny drobnej (tj. zając, kuropatwa, bażant, dziki królik) zmniejsza swoją liczebność i zasięg występowania, a więc wymaga zabiegów zmierzających do ich zachowania, a nawet ratowania. Są jednak i gatunki (tj. zwierzyna gruba: łoś, jeleń, daniel, sarna, dzik), które dzięki odpowiednim zdolnościom przystosowawczym zwiększają swą liczebność i rozprzestrzeniają się na nowe tereny. Gatunki te, oddziałujące w różnoraki sposób na środowisko swego bytowania, często nawet w sposób destrukcyjny (np. poprzez rozmiar szkód wyrządzanych w uprawach i płodach rolnych oraz w gospodarce leśnej), przysparzają określonych problemów przyrodniczych, ekonomicznych i społecznych. Wtedy możliwe, a nawet konieczne są działania w kierunku ich zwiększonego użytkowania do pewnej, nieszkodliwej dla trwałości gatunku redukcji ich liczebności.

Wbrew obiegowym opiniom, spadek pogłowia zwierzyny drobnej nie jest spowodowany użytkowaniem łowieckim, które waha się w granicach poniżej 20 % stanów wiosennych, nie przekraczając poziomu 5-8 % stanów jesiennych. Głównymi przyczynami tego spadku są przede wszystkim: redukcja naturalna tych gatunków przez drapieżniki zarówno znajdujące się na liście zwierząt łownych (lis, jenot, borsuk, kuny, tchórz, norka amerykańska oraz szop praczy), jak i na liście zwierząt chronionych (jastrząb gołębiarz, myszołów zwyczajny i m. włośchaty, kruk, sroka, wrona siwa), a także przez zwiększającą się liczbę zdziczałych psów i kotów. Pozostałe przyczyny to rozwijająca się chemizacja i mechanizacja szczególnie w rolnictwie, niesprzyjające sposoby koszenia traw (sianokosy głównie w okresie rozrodu tych gatunków) i zbóż, choroby, zmiana warunków klimatycznych, a także głębokie zmiany powodowane przez człowieka w środowisku bytowania poszczególnych gatunków (zmiana struktury upraw rolnych, niszczenie zakrzaceń i zadrzewień śródpolnych, oczek wodnych itp.). Stąd też dokładnie poznana, przede wszystkim biologia poszczególnych gatunków oraz panujące trendy w populacjach, w miarę dokładnie zdiagnozowane przyczyny spadku liczebności, a także umiejętne eliminowanie w dotychczasowej praktyce stwierdzonych czynników redukcyjnych, pozwalają na zachowanie tych gatunków w naszej faunie, a co za tym idzie utrzymywanie różnorodności gatunkowej środowiska naturalnego. Niestety, dotychczasowe działania w tym zakresie należy uznać za niewystarczające. Nieodzownym staje się podjęcie bardzo pilnych działań, mających na celu zagęszczenie populacji poszczególnych gatunków, poprzez odpowiednie wsiedlanie osobników pochodzących z hodowli zamkniętych. Biorąc jednak pod uwagę dotychczasowe doświadczenia w tym zakresie, należy stwierdzić, że środki pochodzące z gospodarki łowieckiej nie są w stanie pokryć nakładów na bardzo kosztowne działania restytucyjne w odniesieniu do poszczególnych gatunków zwierzyny drobnej. Należy także brać pod uwagę fakt, że konieczność podejmowania działań w tym zakresie nie była i nie jest spowodowana przez dzierżawców i zarządców obwodów łowieckich.

Ponadto, działania idące w tym kierunku są w pełni zgodne:

-z potrzebami środowiska przyrodniczego w naszym kraju,

- z postanowieniami „Strategii województwa kujawsko-pomorskiego na lata 2007-2020”, w szczególności z „Działaniem 2.6. Zachowanie i wzbogacanie zasobów środowiska przyrodniczego” oraz celami i priorytetami zawartymi w „Programie ochrony środowiska z planem gospodarki odpadami województwa kujawsko-pomorskiego 2010”,
- z oczekiwaniami społecznymi w tym zakresie,
- z wymogami międzynarodowej konwencji o różnorodności biologicznej uchwalonej na "Szczyście Ziemi" w 1992 roku w Rio de Janeiro,
- z ogłoszoną przez FACE – Europejską Kartą Łowiectwa i Bioróżnorodności.

Są one za tym nieodzowną potrzebą chwili.

II. PODSTAWY PRAWNE „PROGRAMU ODBUDOWY POPULACJI ZWIERZYNY DROBNEJ W WOJEWÓDZTWIE KUJAWSKO-POMORSKIM”

„Strategia rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego na lata 2007-2020” stanowiąca załącznik do uchwały Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego Nr XLI/586/05 z dnia 12 grudnia 2005 r., wśród planowanych działań strategicznych wymienia m. in. „Działanie 2.6. Zachowanie i wzbogacanie zasobów środowiska przyrodniczego”, a w nim szczegółowe „Działanie 2.6.1. Utrwalanie, wzbogacanie systemu ekologicznego regionu”.

Cele określone w tym działaniu wskazują m. in. na zachowanie i zwiększanie różnorodności florystycznej i faunistycznej, ochronę bierną i czynną najcenniejszych zasobów i walorów środowiska przyrodniczego i przeciwdziałanie jego degradacji. Ponadto zwraca się uwagę na powszechną edukację ekologiczną, która przyczynia się do podnoszenia świadomości ekologicznej, co zwiększa skuteczność podejmowanych działań w zakresie ochrony środowiska.

Cele i priorytety ekologiczne zawarte w „Programie ochrony środowiska z planem gospodarki odpadami województwa kujawsko-pomorskiego 2010” przyjętym uchwałą Nr XXIV/468/08 Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 3 lipca 2008 r., wskazują na zachowanie i kształtowanie różnorodności biologicznej regionu, z ograniczeniem populacji obcych gatunków roślin i zwierząt.

Zasady realizacji polityki rozwoju przez samorząd województwa są wymienione w art. 11 i 12 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (Dz. U. z 2001 r. Nr 142, poz. 1590 ze zm.). Instrumentem realizującym cele „Strategii rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego na lata 2007-2020” jest m. in. program rozwoju, którego zasady i procedurę przygotowania określa ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (Dz. U. Nr 227, poz. 1658 ze zm.), w szczególności art. 15 ust. 4 pkt 2, art. 17 ust. 1 i art. 18 pkt 3.

Podstawy współpracy między jednostkami Polskiego Związku Łowieckiego a samorządem województwa, w zakresie realizacji niniejszego programu są określone w art. 34 ustawy z dnia 13 października 1995 r. *-Prawo łowieckie* (Dz. U. z 2005 r. Nr 127, poz. 1066 ze zm.):

„Art. 34. Do zadań Polskiego Związku Łowieckiego należy:

- 1) prowadzenie gospodarki łowieckiej,
- 2) troska o rozwój łowiectwa i współdziałanie z administracją rządową i samorządową, jednostkami organizacyjnymi Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe i parkami narodowymi oraz organizacjami społecznymi w ochronie

środowiska przyrodniczego, w zachowaniu i rozwoju populacji zwierząt łownych i innych zwierząt dziko żyjących, [...]”.

Redukcja liczebności drapieżników do poziomu, który pozwoli na osiągnięcie zakładanych efektów programu, może odbywać się w oparciu o obowiązujące zasady prowadzenia gospodarki łowieckiej, czyli według kryteriów określonych w rocznych planach łowieckich. Szczegółowe zasady sporządzania rocznych planów łowieckich są zawarte w rozporządzeniu Ministra Środowiska z dnia 13 listopada 2007 r. w sprawie rocznych planów łowieckich i wieloletnich łowieckich planów hodowlanych (Dz. U. Nr 221, poz. 1646).

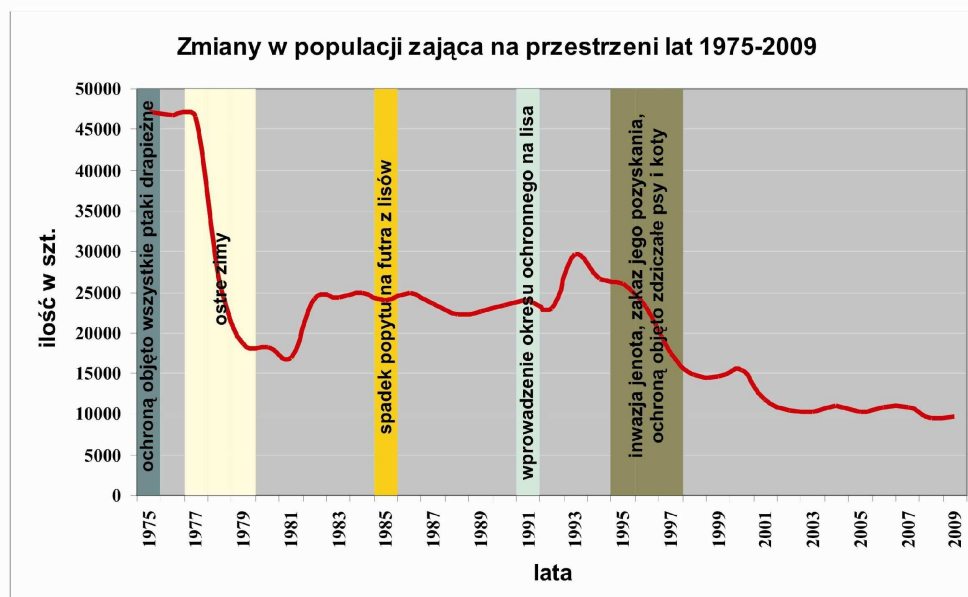
III. DIAGNOZA SYTUACJI ZWIERZYNY DROBNEJ W WOJEWÓDZTWIE KUJAWSKO-POMORSKIM

Populacje podstawowych gatunków zwierzyny drobnej (tj. zająca, kuropatwy, bażanta i lokalnie dzikiego królika) w przeszłości odznaczały się wysoką liczebnością, przez co stanowiły pierwszoplanowe składniki biocenoz polnych i polno-leśnych. Różnego rodzaju czynniki redukcyjne spowodowały, że ich liczebność na przestrzeni ostatnich 50-60 lat zmniejszyła się do takiego poziomu, który na dzień dzisiejszy należy uznać za wysoce alarmujący i skłaniający do podejmowania przedsięwzięć, mających na celu ratowanie tych elementów naszej fauny. W przeciwnym razie, już niedługo będzie można mówić o zającu, kuropatwie, bażancie i dzikim króliku jako o gatunkach ginących lub w najgorszym przypadku o zbliżających się do granicy nawet całkowitego wyginięcia.

1. ZAJĄC

Śmiertelność zającej jest bardzo duża. Na terenie Polski w wyniku 9-letnich badań określono roczną śmiertelność osobników dorosłych na poziomie około 20 % w okresie rozrodu i około 5 % w okresie zimy. Zające młode w okresie od urodzenia do jesieni giną w około 77 %. Użytkowanie łowieckie nie przekraczało 8 % osobników młodych i 27 % dorosłych. Lista potencjalnych drapieżników (reducentów) zająca jest bardzo długa. Należą do niej wszystkie ssaki drapieżne z kotem i psem domowym włącznie, większe ptaki drapieżne na czele z jastrzębiem gołębiarzem, błotniakiem stawowym, myszołowem zwyczajnym przez cały rok i m. włośchatym w okresie zimy. Spośród chorób należy wymienić przede wszystkim robaczycę (wg ostatnich badań około 70% zającej jest zarażonych tą chorobą), gruźlicę rzekomą, pasterelozę, kokcydiozę, a także brucelozę.

W wyniku powyższego, spadek liczebności tego gatunku na przestrzeni lat 1975-2009 na terenie województwa kujawsko-pomorskiego wyniósł średnio około 75-80 %. Sytuację tę przedstawia wykres zmian w liczebności populacji zająca na przestrzeni minionych lat:

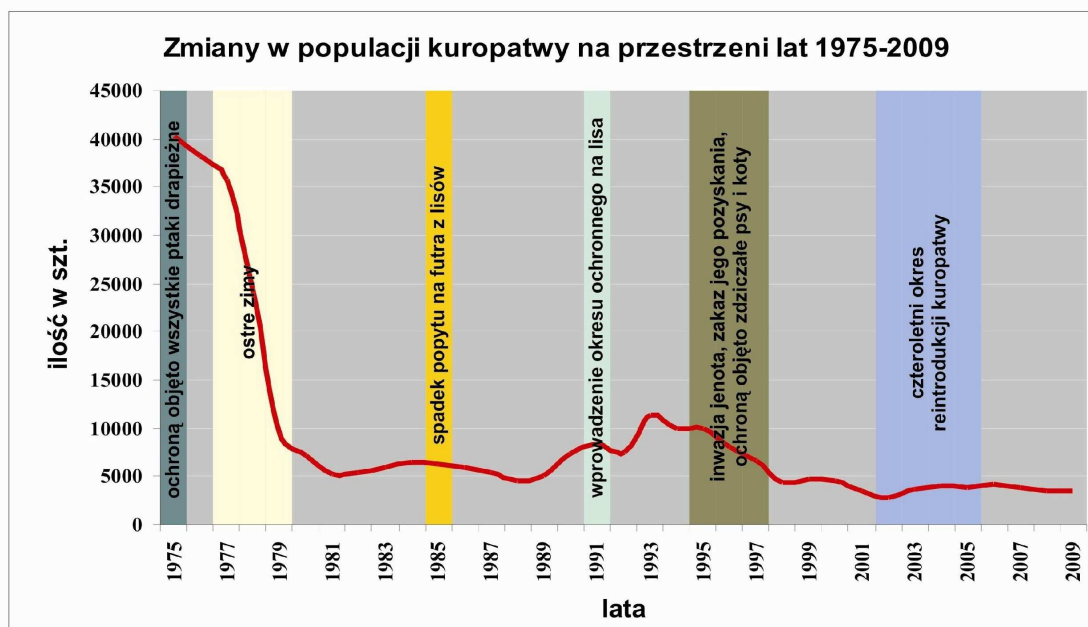

2. KUROPATWA

Zagęszczenie kuropatw na terenie kraju na przestrzeni ostatnich lat wynosiło od poniżej 1 do 10 par na 100 ha terenu. Na zachodzie i północy kraju notowano do 3 par na 100 ha, natomiast w centrum (między innymi w województwie kujawsko-pomorskim) i na wschodzie najczęściej 3 i więcej par na 100 ha (np. wg danych PZŁ: w okręgu bydgoskim około 3 pary, a w okręgach toruńskim i włocławskim po 3 pary, poza częścią wschodnią województwa – powiat brodnicki i rypiński, w których notowano 2 pary/100 ha). Znamionym jest także, że liczebność tego gatunku w przeszłości podlegała w poszczególnych latach znacznym wahaniom, głównie w związku ze zdarzającymi się bardzo ostrymi zimami. Gatunek ten jednak bardzo szybko odbudowywał się, lecz po niezmiernie ciężkiej zimie w latach 1978-1979 do dnia dzisiejszego odnotowuje się stały spadek, poza końcem lat 80. kiedy zasugerowano się wzrostem liczebności populacji, który był wynikiem panujących wówczas korzystnych warunków pogodowych i polepszeniem się warunków środowiskowych na polach wskutek kryzysu ekonomicznego w rolnictwie. Niestety nie podejmowano wówczas prac w kierunku wzmocnienia populacji materiałem hodowlanym, co wydaje się błędem.

Realizowany przez Zarządy Okręgowe Polskiego Związku Łowieckiego w Bydgoszczy, w Toruniu i we Włocławku wspólnie z Wojewódzkim Funduszem Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Toruniu „Program ratowania kuropatwy na terenie województwa kujawsko-pomorskiego w latach 2002-2005”, przy jednoczesnym wstrzymaniu pozyskania tego gatunku, w wyraźny sposób powstrzymał tendencje dalszego spadku liczebności, jednak nie spowodował jej wyraźnego wzrostu. Dowodzi to, że poprzedni program został zbyt szybko i niepotrzebnie przerwany.

W wyniku powyższego, liczebność tego gatunku na przestrzeni lat 1975-2009 zmalała na terenie całego województwa kujawsko-pomorskiego o około 80-90 %, co uwidacznia poniższy wykres, obrazujący zmiany w populacji kuropatwy:

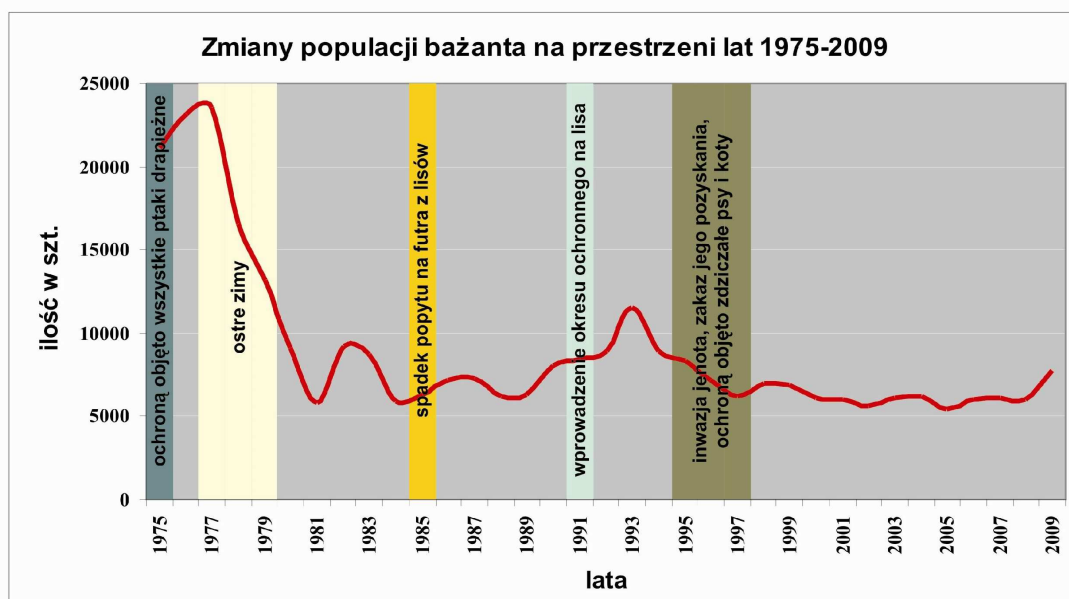
3. BAŻANT

Bażanty nie są ptakami długowiecznymi, teoretycznie dożywają wieku 11-12 lat. Jedną z najpoważniejszych przyczyn ich śmiertelności są choroby. Niebezpieczeństwo chorób zwiększa się wraz ze wzrostem liczebności populacji. Choroby zakaźne powodowane są przez czynniki biologiczne, wirusy, bakterie i grzyby. Do ważniejszych chorób zakaźnych należą: rzekomy pomór kur (choroba Newcastle), zakaźne zapalenie krtani i tchawicy, puloroza (biała biegunka), pasteroza (cholera drobiu), mikoplazmoza dróg oddechowych, kalibakteriozy i aspergiloza. Spośród chorób bażanta, niestety niedoceniane są także choroby niezakaźne, powodujące bardzo poważne ubytki (w hodowli wolierowej nawet do 90 % ogólnej ilości upadków). Przyczyną tych chorób są z reguły niedobory składników mineralnych, witamin, kanibalizm oraz zatrucia, szczególnie związkami chemicznymi.

Drapieżniki (lis, borsuk, kuna leśna i k. domowa, tchórz, włóczące się psy i koty oraz jastrzębie i w zimie myszołowy), chemizacja (środki ochrony roślin używane do zwalczania owadów i chwastów) i mechanizacja (maszyny koszące zielonki) powodują w okresie całego roku śmiertelność wśród bażantów dochodzącą nawet do 70 %.

Na podstawie badań określono, że w warunkach naturalnych przy sprzyjających okolicznościach przyrost młodzi może wynosić nawet do 70 % stanu kur. Co prawda bezpośrednio po lęgu liczba młodych od jednej kury wynosi około 13 osobników, to jednak już pod koniec sierpnia 7 os., a we wrześniu 6 os.

Podobnie jak w przypadku dwóch poprzednich gatunków, liczebność bażanta na terenie województwa kujawsko-pomorskiego, pomimo corocznie przeprowadzanych wsiedleń, na przestrzeni lat 1975-2009 podległa także spadkowi o około 80 %, co przedstawia poniższy wykres:

4. DZIKI KRÓLIK

Do połowy lat 70. ubiegłego stulecia, dziki królik na terenie województwa kujawsko-pomorskiego występował bardzo licznie, stanowiąc gatunek pospolity na wybranych przez siebie terenach. Regres jego liczebności następował cyklicznie od około 1975 roku, głównie z przyczyn chorobowych (kokcydioza, myksomatoza, a zwłaszcza wirusowa enzoptyczna bronchopneumonia królików zwana też pomorem, która pojawiła się w naszym kraju w końcu lat 80. XX wieku), ciężkich i mroźnych zim oraz presji drapieżników (poza drapieżnikami naturalnymi przede wszystkim zdziczałe psy i koty).

Liczebność tego gatunku obecnie na terenach otwartych jest praktycznie szczątkowa. Niestety coraz liczniej występuje na terenach zurbanizowanych (np. cmentarz w Toruniu, osiedla domków jednorodzinnych, otwarte składy magazynowe szczególnie firm budowlanych itp.), co jest zjawiskiem niekorzystnym. Stąd też należy podjąć wszelkie możliwe działania prowadzące do wyeliminowania go z tych terenów poprzez specjalne odłowy i przesiedlenia w typowe dla tego gatunku warunki naturalne.

IV. CEL GŁÓWNY I CELE SZCZEGÓŁOWE

Głównym celem niniejszego programu jest zahamowanie regresu liczebności populacji 4 gatunków zwierzyny drobnej (zając, kuropatwa, bażant, dziki królik) i odbudowa stanu liczebnego tych populacji.

Cele szczegółowe programu to:

1. odbudowa stanu populacji gatunków zwierzyny drobnej: zająca, kuropatwy, bażanta i dzikiego królika poprzez wsiedlanie na wybranych obszarach województwa kujawsko-pomorskiego osobników pochodzących z hodowli lub odłowu;
2. redukcja liczebności drapieżników;
3. rozwój bazy hodowlanej zwierzyny drobnej;
4. edukacja ekologiczna.

Tab. 1. Prognozowane efekty realizacji szczegółowych celów *Programu*.

LP.	OBSZAR DZIAŁAŃ	STAN WYJŚCIOWY 2009	STAN DOCELOWY 2014
1.	Stan populacji gatunków zwierzyny drobnej (liczebność i zagęszczenie):		
	-zając	(41 233 os.) 36 os./1000 ha	48 os./1000 ha
	-kuropatwa	(10 699 os.) 9,4 os./1000 ha	18 os./1000 ha
	-bażant	(29 701 os.) 26 os./1000 ha	35 os./1000 ha
	-dziki królik	3 940 os.	6 000 os.
2.	Stan populacji drapieżników (lisa)	(12 294 os.) 8 os./1000 ha	4 os./1000 ha
3.	Baza hodowlana zwierzyny drobnej	30 wolier adaptacyjnych	60 wolier adaptacyjnych
4.	Edukacja ekologiczna: -współpraca ze szkołami	40 szkół	100 szkół

V. KIERUNKOWE DZIAŁANIA PROGRAMU

1. Restytucja gatunków zwierzyny drobnej

Dążąc do polepszania stanu zagospodarowania obwodów łowieckich pod kątem wymagań zwierzyny drobnej, należy prowadzić działania mające na celu poprawę środowiska bytowania poszczególnych gatunków objętych *Programem*, szczególnie poprzez: zakładanie nowych lub podsadzanie istniejących zakrzaczeń i zadrzewień śródpolnych, zakładanie

poletek łowieckich lub pozostawianie nieskoszonych upraw rolniczych na okres zimy, budowę i wystawianie stosownych urządzeń do dokarmiania zwierzyny itp., według zasad stosowanych w gospodarce łowieckiej.

W ramach niniejszego *Programu* na terenie województwa kujawsko-pomorskiego realizowane będą działania w zakresie restytucji 4 gatunków zwierząt zaliczanych do zwierzyny drobnej, poprzez wsiedlanie osobników pochodzących z hodowli zamkniętych lub pozyskiwanych poprzez odłowy w innych częściach kraju:

a) zajęć szarak

Według danych PZŁ, uzyskanych podczas corocznej inwentaryzacji zwierzyny, liczebność populacji zajęcia szaraka na terenie województwa kujawsko-pomorskiego w 2009 r. ocenia się na nieco ponad 41 tys. osobników (41 233). Aktualne zagęszczenie populacji zajęcia ocenia się na 36,2 os./1000 ha.

Zakłada się, że począwszy od 2010 roku liczba wsiedlanych zajęcy będzie wynosiła około 350 osobników rocznie, tj. średnio na jeden obwód łowiecki po 20-50 os. Materiał hodowlany do wsiedleń pochodzić będzie z hodowli zamkniętych Polskiego Związku Łowieckiego i Lasów Państwowych lub z odłowów w innych częściach kraju.

W wyniku działań restytucyjnych, w poszczególnych latach zagęszczenie zajęcia powinno wzrastać według zakładanego schematu:

-w 2010 r.	ok. 37-38 os./1000 ha
-w 2011 r.	ok. 39-40 os./1000 ha
-w 2012 r.	ok. 41-43 os./1000 ha
-w 2013 r.	ok. 44-46 os./1000 ha
-w 2014 r.	ok. 48-50 os./1000 ha

Realizacja tego prognozowanego wzrostu liczebności jest uzależniona od różnych czynników (niekorzystne warunki pogodowe w okresie rozrodu, choroby), które mogą znacząco wpłynąć na osiągnięcie zakładanych rezultatów.

b) kuropatwa

Liczebność populacji kuropatwy na terenie województwa kujawsko-pomorskiego w obwodach dzierzawionych przez PZŁ, została określona w 2009 r. na 10 699 osobników, co odpowiada zagęszczeniu szacowanemu na 9,4 os./1000 ha.

Zakłada się, że na terenie województwa kujawsko-pomorskiego, w okresie od 2010 do 2014 roku powinno być wsiedlanych od 5 do 7 tys. kuropatw rocznie (tj. po około 100 - 200 ptaków na terenie 1 obwodu łowieckiego). Przyznane środki finansowe byłyby przeznaczone wyłącznie na zakup materiału hodowlanego z hodowli na terenie województwa.

Prognozowany wzrost zagęszczenia populacji kuropatwy w wyniku działań restytucyjnych przedstawia się następująco:

-w 2010 r.	ok. 10-11 os./1000 ha
------------	-----------------------

- w 2011 r. ok. 12-13 os./1000 ha
- w 2012 r. ok. 13-14 os./1000 ha
- w 2013 r. ok. 14-16 os./1000 ha
- w 2014 r. ok. 17-18 os./1000 ha

c) bażant

Liczebność bażanta na terenie województwa kujawsko-pomorskiego według danych PZŁ wynosi 29 701 os. przy zagęszczeniu populacji szacowanym na 26 os./1000 ha. Stan liczebny jest uzależniony od ilości corocznie wsiedlanych ptaków. W sezonie łowieckim 2008/2009 wsiedlono 12 633 os.

Zakłada się, że począwszy od 2010 roku, na terenie województwa będzie wsiedlanych rocznie od około 7 tys. do 10 tys. ptaków w 2014 r. pochodzących z hodowli.

Liczebność populacji w poszczególnych latach realizacji *Programu* powinna wzrastać według schematu:

- w 2010 r. ok. 26-28 os./1000 ha
- w 2011 r. ok. 28-31 os./1000 ha
- w 2012 r. ok. 31-33 os./1000 ha
- w 2013 r. ok. 33-35 os./1000 ha
- w 2014 r. ok. 35-36 os./1000 ha

d) dziki królik

Liczebność populacji dzikiego królika w województwie kujawsko-pomorskim została określona na 3 940 osobników.

Zakłada się, że począwszy od 2010 r., corocznie wsiedlanych byłoby ok. 500 osobników tego gatunku, przy średniej ilości 20-40 os. na obwód łowiecki.

Udane akcje wsiedlania królików w odpowiednim terenie, powinny prowadzić do utworzenia stabilnych i samoreprodukujących się kolonii, ponieważ część osobników będzie pochodzić z odłowów.

2. Redukcja liczebności drapieżników

Redukcja liczebności populacji drapieżników (lis, jenot, borsuk, kuna domowa, kuna leśna, tchórz i norka amerykańska), których pozyskanie jest prawnie dozwolone **na terenie wszystkich obwodów łowieckich położonych w województwie kujawsko-pomorskim.**

Redukcja liczebności drapieżników głównie będzie dotyczyć lisa, którego populacja w 2009 r. wynosiła wg danych PZŁ - 12 294 os. Zagęszczenie populacji lisa aktualnie wynosi 8,37 os./1000 ha. W ramach *Programu* zakłada się ograniczenie populacji lisa do wartości 3-4 os./1000 ha według schematu:

- w 2010 r. ok. 7 os./1000 ha

- w 2011 r. ok. 6 os./1000 ha
- w 2012 r. ok. 5 os./1000 ha
- w 2013 r. ok. 4 os./1000 ha
- w 2014 r. ok. 3 os./1000 ha

W odniesieniu do pozostałych gatunków drapieżników (jenota, borsuka, kuny domowej i k. leśnej, tchórza, norki amerykańskiej i szopa pracza), ich liczebność jest znacznie mniejsza niż w przypadku lisa, ale w ramach *Programu* należy założyć jej ograniczenie przez zwiększenie rocznych planów pozyskania rządu 10 %.

Redukcja innych gatunków negatywnie oddziaływujących na zwierzynę drobną (np. kruka), po wcześniejszej ocenie ich liczebności i uzyskaniu zgody stosownych organów administracji publicznej, **na terenach ustalonych obwodów łowieckich lub jeśli zajdzie taka konieczność, na terenach wszystkich obwodów w województwie kujawsko-pomorskim.**

3. Rozwój bazy hodowlanej dla zwierzyny drobnej

Rozwój bazy hodowlanej (woliery, zagrody adaptacyjne, podsypy) dla gatunków zwierzyny drobnej objętych *Programem* jest zadaniem realizowanym i finansowanym przez organy Polskiego Związku Łowieckiego tj. koła łowieckie i podmioty gospodarcze z nimi współpracujące.

4. Edukacja ekologiczna

Edukacja ekologiczna, szczególnie na terenach wiejskich powinna być prowadzona poprzez aktywną współpracę ze szkołami i lokalnymi społecznościami. Działania edukacyjne w tym zakresie będą realizowane w formie:

- a) lekcji przyrodniczo-łowieckich przeprowadzanych w oparciu o materiały dydaktyczne dostarczone przez dzierżawców lub zarządców obwodów łowieckich i zaaprobowane przez zainteresowane szkoły,
- b) spotkań prelekcyjnych z sołtysami i mieszkańcami wsi, poświęconych przede wszystkim roli zwierząt dziko żyjących w ekosystemach polnych, przyrodniczej roli zakrzaczeń i zadrzewień śródpolnych, negatywnemu wpływowi dziczyńskich psów i kotów na populacje gatunków zwierzyny drobnej, wpływowi zabiegów agrotechnicznych na zwierzostany. Informacje na ten temat powinny być udostępnione również w formie folderów i ulotek.

VII. PLAN FINANSOWY

Zadania realizacyjne zawarte w *Programie* będą finansowane z dotacji Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Toruniu, ze środków własnych Polskiego Związku Łowieckiego (dierzawców i zarządców obwodów łowieckich na terenie których *Program* jest realizowany) oraz z budżetu Państwowej Inspekcji Weterynaryjnej, według następujących zasad:

1. Ze środków Polskiego Związku Łowieckiego (dierzawców i zarządców obwodów łowieckich) będą pokrywane koszty wsiedleń zakupionego materiału hodowlanego (transportu, adaptacji w wolierach).
2. Ze środków WFOŚiGW w Toruniu pokrywane będą koszty zakupu materiału hodowlanego pochodzącego z hodowli zamkniętych lub z odłowu, wsiedlanego na terenie obwodów łowieckich objętych *Programem* lub przeznaczonego do dalszej hodowli w celu uzyskania dodatkowego materiału hodowlanego do wsiedleń.
3. Uszczegółowiony i uśredniony harmonogram rzeczowo-finansowy realizacji *Programu* stanowi załącznik Nr 3.

Tab. 2. Źródła i wysokość nakładów finansowych przeznaczonych na realizację *Programu* w latach 2010-2014.

ROK	ŹRÓDŁA FINANSOWANIA [TYS. ZŁ]			RAZEM [TYS. ZŁ]
	Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Toruniu	Polski Związek Łowiecki (dierzawcy obwodów łowieckich)	Członkowie PZŁ realizujący redukcję drapieżników w ramach Rocznych Planów Łowieckich (wg cennika określanego przez Państwową Inspekcję Weterynaryjną)	
2010	410	309	210	929
2011	410	309	210	929
2012	410	309	210	929
2013	410	309	210	929
2014	425	309	210	944
Razem [tys. zł]	2 065	1 545	1 050	4 660

Tab. 3. Wysokość nakładów finansowych przeznaczonych na realizację poszczególnych zadań *Programu*.

Lp.	ZADANIE	WYSOKOŚĆ NAKŁADÓW [tys. zł]					RAZEM [tys. zł]
		2010	2011	2012	2013	2014	
1.	zakup zajęcy (350 os./rok)	105	105	105	105	105	525
2.	zakup kuropatw (6 000 os./rok)	180	180	180	180	180	900
3.	zakup bażantów (6 000 os./rok)	150	150	150	150	150	750
4.	zakup dzikich królików (500 os./rok)	25	25	25	25	25	125
5.	inwentaryzacja zwierzyny drobnej	24	24	24	24	24	120
6.	przygotowanie bazy hodowlanej (woliery adaptacyjne, zagrody)	100	100	100	100	100	500
7.	adaptacja materiału hodowlanego do warunków naturalnych	80	80	80	80	80	400
8.	edukacja ekologiczna w zakresie <i>Programu</i>	25	25	25	25	25	125
9.	monitoring efektów <i>Programu</i>	30	30	30	30	45	165
10.	redukcja liczebności drapieżników	210	210	210	210	210	1 050
	Razem [tys. zł]	929	929	929	929	944	4 660

Lp.	ZADANIE	UDZIAŁ NAKŁADÓW [%]									
		2010		2011		2012		2013		2014	
		WFOŚiGW	PZŁ	WFOŚiGW	PZŁ	WFOŚiGW	PZŁ	WFOŚiGW	PZŁ	WFOŚiGW	PZŁ
1.	zakup zajęcy (350os./rok)	100	-	100	-	100	-	100	-	100	-
2.	zakup kuropatw (6000 os./rok)	83,3	16,6	83,3	16,6	83,3	16,6	83,3	16,6	83,3	16,6
3.	zakup bażantów (6000 os./rok)	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50
4.	zakup dzikich królików (500 os./rok)	100	-	100	-	100	-	100	-	100	-
5.	inwentaryzacja zwierzyny drobnej	-	100	-	100	-	100	-	100	-	100
6.	przygotowanie bazy hodowlanej (woliery adaptacyjne, zagrody)	-	100	-	100	-	100	-	100	-	100
7.	adaptacja materiału hodowlanego do warunków naturalnych	-	100	-	100	-	100	-	100	-	100
8.	edukacja ekologiczna w zakresie <i>Programu</i>	100	-	100	-	100	-	100	-	100	-
9.	monitoring efektów <i>Programu</i>	100	-	100	-	100	-	100	-	100	-
10.	redukcja liczebności drapieżników	100 %-członkowie PZŁ realizujący redukcję drapieżników w ramach Rocznych Planów Łowieckich									

Tab. 4. Procentowy udział nakładów finansowych w realizacji zadań *Programu*.

Tab. 5. Wysokość nakładów ponoszonych przez WFOŚiGW w Toruniu na realizację Programu.

Lp.	ZADANIE	WYSOKOŚĆ NAKŁADÓW WFOŚiGW [tys. zł]					RAZEM [tys. zł]
		2010	2011	2012	2013	2014	
1.	zakup zajęcy (350 os./rok)	105	105	105	105	105	525
2.	zakup kuropatw (6 000 os./rok)	150	150	150	150	150	750
3.	zakup bażantów (6 000 os./rok)	75	75	75	75	75	375
4.	zakup dzikich królików (500 os./rok)	25	25	25	25	25	125
5.	edukacja ekologiczna w zakresie Programu	25	25	25	25	25	125
6.	monitoring efektów Programu	30	30	30	30	45	165
7.	RAZEM [tys. zł]	410	410	410	410	425	2 065

Tab. 6. Wysokość nakładów ponoszonych przez PZŁ na realizację Programu.

ZADANIE	WYSOKOŚĆ NAKŁADÓW PZŁ [TYS. ZŁ]					RAZEM [TYS. ZŁ]
	2010	2011	2012	2013	2014	
-zakup kuropatw (6 000 os./rok)	30	30	30	30	30	150
-zakup bażantów (6 000 os./rok)	75	75	75	75	75	375
-przygotowanie bazy hodowlanej (woliery adaptacyjne, zagrody)	100	100	100	100	100	500
-adaptacja materiału hodowlanego do warunków naturalnych	80	80	80	80	80	400
-inwentaryzacja zwierzyny drobnej	24	24	24	24	24	120
Razem [tys. zł]	309	309	309	309	309	1 545

VIII. ZARZĄDZANIE PROGRAMEM I SYSTEM REALIZACJI

Procedura zarządzania

Zgodnie z art. 25 pkt 2 ustawy z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (Dz. U. Nr 227, poz. 1658 ze zm.), za prawidłową realizację programu operacyjnego odpowiada instytucja zarządzająca, którą w przypadku niniejszego programu rozwoju jest Zarząd Województwa Kujawsko-Pomorskiego.

Działania ujęte w *Programie* będą finansowane za pośrednictwem dotacji z Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Toruniu oraz ze środków własnych organów Polskiego Związku Łowieckiego działających na terenie województwa kujawsko-pomorskiego.

Instytucją monitorującą realizację działań *Programu* jest Departament Środowiska i Geologii Urzędu Marszałkowskiego w Toruniu.

Bezpośrednia obserwacja realizowanych założeń programu należy do Zarządów Okręgowych PZŁ. Zarządy Okręgowe PZŁ są zobowiązane do przedkładania Zarządowi Województwa, Komisji Ochrony Środowiska, Gospodarki Wodnej i Poszanowania Energii Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego oraz Wojewódzkiemu Funduszowi Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Toruniu, rocznego raportu ze stanu wdrażania i realizacji *Programu*, w terminie do 31 maja każdego roku.

Kryteria dostępu

Głównym beneficjentem niniejszego programu jest Polski Związek Łowiecki, reprezentowany na terenie województwa kujawsko-pomorskiego przez Zarządy Okręgowe PZŁ w Bydgoszczy, Toruniu i we Włocławku.

Podstawowymi kryteriami warunkującymi przyznanie środków na realizację *Programu* są:

1. Złożenie przez dzierżawcę obwodu łowieckiego (koło łowieckie) i zarządcę obwodu łowieckiego prawidłowo przygotowanego wniosku o przyznanie środków, obejmującego:

- a) dane (ocenę) dotyczące stanu zwierzyny drobnej w okresie ostatnich 5 lat,
- b) zakładany stan docelowy,
- c) zobowiązanie dzierżawcy obwodu łowieckiego i zarządcy obwodu wyłączonego z wydzierżawienia w zakresie przestrzegania zasad *Programu* oraz pokrycia części kosztów zakupu materiału hodowlanego (podatku VAT) i kosztów transportu materiału hodowlanego, jego adaptacji i wsiedleń,
- d) stosowną uchwałę dzierżawcy obwodu łowieckiego (Walnego Zgromadzenia koła łowieckiego) i oświadczenie zarządcy obwodu wyłączonego z wydzierżawienia o przystąpieniu do realizacji *Programu*.

2. Przygotowanie środowiska do restytucji (wsiedleń), obejmującego:

- a) redukowanie liczebności naturalnych drapieżników, których pozyskanie (redukcja) jest prawnie dozwolona, do stanów uważanych za normę w danym środowisku,

- b) założenie i utrzymywanie podstawowych urządzeń technicznych i przyrodniczych, sprzyjających rozwojowi restytuowanych gatunków w środowisku.
3. Oświadczenie właściwych dla położenia obwodu łowieckiego: Zarządu Okręgowego PZŁ, Nadleśnictwa i Starosty, potwierdzające celowość restytucji danego gatunku zwierzyny na terenie obwodu i stosowne przygotowanie środowiska umożliwiającego rozwój wsiedlanej zwierzyny.
4. Kserokopię zatwierdzonego rocznego planu łowieckiego za okres roku poprzedzającego przyznanie środków finansowych na realizację *Programu*.

Procedura wnioskowania

1. W ramach Polskiego Związku Łowieckiego, w imieniu zarządów okręgowych w Bydgoszczy, w Toruniu i we Włocławku, koordynującym *Program* w skali województwa jest Zarząd Okręgowy PZŁ we Włocławku.
2. Wniosek o dofinansowanie zakupu zwierzyny do restytucji (wsiedleń) składany jest przez dzierżawcę (koło łowieckie) i zarządcę obwodu łowieckiego do Zarządu Okręgowego Polskiego Związku Łowieckiego właściwego dla położenia obwodu łowieckiego. Wzór wniosku i załączników (oświadczeń) stanowią załączniki nr 4 i nr 5 do niniejszego *Programu*.
3. Wnioski o przyznanie dofinansowania na rok następny przyjmowane są do dnia 30 września każdego roku w odniesieniu do okresów rocznych lub wieloletnich.
4. Właściwy dla położenia obwodu łowieckiego Zarząd Okręgowy PZŁ po zaakceptowaniu otrzymanych wniosków, przedkłada je do Zarządu Okręgowego PZŁ we Włocławku jako rozliczającego całość *Programu*, wraz ze zbiorczym wnioskiem dla danego okręgu.
5. Zarząd Okręgowy PZŁ we Włocławku jako rozliczający całość *Programu*, przedkłada otrzymane i zaakceptowane wnioski do Departamentu Środowiska i Geologii Urzędu Marszałkowskiego w Toruniu,
6. Po uzyskaniu wymienionej w punkcie 5 akceptacji, wnioski te Zarząd Okręgowy PZŁ we Włocławku wraz ze zbiorczym wnioskiem o przyznanie dotacji kieruje do Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Toruniu w nieprzekraczalnym terminie do dnia 30 listopada każdego roku.
7. Dalsze rozliczanie uzyskanych dotacji następuje w trybie określonym, w drodze negocjacji, przez Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Toruniu.
8. Rozliczający *Program* Zarząd Okręgowy PZŁ, zobowiązany jest corocznie, w terminie do dnia 31 maja składać Zarządowi Województwa sprawozdanie z realizacji *Programu* za miniony łowiecki rok gospodarczy.

Monitoring i ocena realizacji celów *Programu*

Monitoring i ocena osiągnięcia celów *Programu* jest zadaniem Departamentu Środowiska i Geologii Urzędu Marszałkowskiego w Toruniu.

Procedura monitorowania będzie polegać na przedkładaniu przez PZŁ rocznych sprawozdań z postępów realizacji programu w terminie do 31 maja każdego roku.

Sprawozdanie z realizacji działań programowych powinno zawierać:

1. liczbę wsiedlonych osobników poszczególnych gatunków zwierzyny drobnej;
2. liczbę pozyskanych drapieżników;
3. szacunkową liczebność i zagęszczenie na 1000 ha powierzchni obwodów łowieckich, gatunków zwierzyny drobnej i drapieżników objętych *Programem*, określone podczas corocznej inwentaryzacji przeprowadzanej w marcu każdego roku,
4. sprawozdanie z innych działań związanych z celami *Programu* (budowa zaplecza hodowlanego, poprawa warunków siedliskowych zwierzyny, edukacja ekologiczna).

Raport z realizacji działań *Programu* w okresie danego roku, będzie przedkładany do wiadomości Zarządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego w terminie 30 dni od daty przedłożenia rocznego sprawozdania przez Polski Związek Łowiecki.

Wykaz załączników:

Nr 1. Charakterystyka gatunków zwierzyny drobnej objętych *Programem*,

Nr 2. Drapieżniki negatywnie oddziałujące na gatunki zwierzyny drobnej objęte *Programem*,

Nr 3. Uszczegółowiony i uśredniony harmonogram rzeczowo-finansowy *Programu odbudowy populacji zwierzyny drobnej w województwie kujawsko-pomorskim*,

Nr 4. Wzór wniosku o przyznanie materiału hodowlanego lub środków finansowych na jego zakup w ramach „*Programu odbudowy populacji zwierzyny drobnej w województwie kujawsko-pomorskim*”,

Nr 5. Wzór oświadczenia o celowości restytucji gatunków zwierzyny drobnej objętych *Programem*.